

Motion till riksdagen

1987/88:K403

av Bengt Westerberg m. fl. (fp)
om data och integritet

De främsta datapolitiska uppgifterna är enligt folkpartiets uppfattning följande:

- Att den personliga integriteten skyddas. Människor måste även i dataåldern ha rätt till en personlig sektor. Det kan aldrig finnas en rätt för myndigheter att kartlägga och registrera människors göranden och låtanden i inminsta detalj. Det måste finnas en tydlig gräns för vad och när myndigheter och andra får registrera och samköra.
- Att på olika sätt verka för robusta och genomtänkta kommunikationssystem. Det finns ekonomiska, näringspolitiska, säkerhetspolitiska och brottsförebyggande skäl för att minska sårbarheten och öka säkerheten.
- Att säkerställa effektivitet och konkurrens. I framtiden kommer information och informationskanaler att vara en nyttighet bland andra. Frågor som måste ställas är hur efterfrågan kan tillfredsställas på effektivast möjliga sätt, dvs. hur kunderna får ett rätt anpassat utbud till lägsta möjliga kostnad. Enligt vår uppfattning löses den uppgiften bäst på en fri marknad och den politiska uppgiften är snarare att avreglera och avmonopolisera än tvärtom.
- Att ta till vara datateknikens möjligheter att sprida makt och ansvar samt ge medborgarna bättre service och förbättrad information. Datateknik bör användas till att öka allmänhetens insyn i och inflytande över myndigheterna och den politiska beslutsprocessen.
- Att främja svensk kultur och det svenska språket i ett intensivare internationellt informationsutbyte. Med glädje konstaterar vi att förra årets partimotion om svenska språket i datasamhället lett till politiskt beslut av riksdagen.

Bakgrund

Datorer finns överallt. De styr och övervakar produktionsprocessen i industrin. Produkter konstrueras och ritas med avancerade CAD/CAM-program. På kontoren skrivs dokumenten på ordbehandlare och persondatorer. Interna meddelanden överförs med elektronisk post. Information hämtas i världsomspännande databaser. Nationella och internationella betalningsströmmar sköts via datorer. Elektroniska spel finns i ett stort utbud för hemdatorer och persondatorer. Butiker och snabbköp har i ökande grad datoriserade kassor som är direkt kopplade till lager och ordersystem m. m.

En del människor har sett den här utvecklingen som hotfull. Hoten är

ökade kontrollmöjligheter för myndigheter gentemot enskilda medborgare, arbetslöshet när industrirobotarna tar över allt fler arbetsmoment och monotonare arbetsuppgifter framför dataskärmarna.

Andra betonar den nya teknikens möjligheter. Den innebär en överlägsen teknik att lagra, finna, sortera, bearbeta och sända information. De ser data-tekniken som ett förträffligt hjälpmedel att göra arbetet lättare. De hävdar att den nya tekniken ger fler nya jobb än de som försvinner och nya möjligheter att decentralisera produktion av varor och tjänster.

Enligt vår uppfattning är fördelarna med datoriseringen betydande. Med de nya telesystem som utvecklas kan kontakter över stora avstånd klaras enklare. Därmed underlättas en regional utveckling i balans

Men på en del områden är utvecklingen sådan att väsentliga liberala värden hotas. Utbyggnaden av olika personregister har varit alltför omfattande – sannolikt mer omfattande i Sverige än i något annat land. De tekniska möjligheterna att samköra olika dataregister är stora och används mer och mer.

Samhällets sårbarhet har också ökat i och med att de stora datasystemen byggts upp. Stora informationsmängder överförs i dag på olika datanät – både nationella och internationella. Avbrott i datatrafiken blir både känsliga och kostsamma. En stor del av trafiken i datanäten är "värdetransporter", t. ex. penningöverföringar eller överföring av kvalificerade industriella ritningar. Tekniska möjligheter till övervakning, t. ex. avlyssning, har ökat. En ny typ av brottslighet har uppstått i datoriseringens spår.

Programvarans utformning får inte innebära att arbetsprocessen styckas upp i smådelar där anställda har svårt att se helheten. Man måste också vara försiktig med att bygga in alltför många beslut i datasystemen. Då kan det totala resultatet bli stela och rigorösa beslutsstrukturer. Beslutsfattandet kommer att bygga på för mycket av reglementen och paragrafer och för litet på enskilda människors/anställdas sunda förnuft och goda omdöme.

De negativa sidorna av datoriseringen och det ökade informationsutbudet har fått en del att ropa på regleringar och fortsatta monopol. Folkpartiet vill varna för en övertro på möjligheterna att via politiska beslut länka in datautvecklingen i "önskvärda" banor. Tvärtom, många av de regleringar och monopol som redan finns i Sverige är troligen skadliga för vår internationella konkurrenskraft.

Som liberaler tror vi på ett fritt informationsutbyte både inom landet och över nationsgränser. Det är skadlig politisk klåfingrighet att hindra satellit- och nätkonkurrens för att skydda televerkets faktiska monopolställning.

Vi vill påpeka att det finns en lång rad angelägna frågor som faller utanför politikernas ansvar. Det innebär inte att vi anser att de är mindre angelägna utan att de gäller områden där beslut måste fattas av användare och producenter.

Integritet

Integritet, är bl. a. rätten till en privat och skyddad sektor i varje människas liv. Det handlar om rätten för den enskilde att bestämma över sitt eget liv och över de uppgifter som lagras om henne i databaser. Vi vill begränsa andra människors makt att manipulera henne – antingen dessa är myndighe-

ter, företag, privata organisationer eller enskilda individer – genom att begränsa deras tillgång till information om henne.

Samhällsgemenskapen kräver att vi alla till en viss gräns ger upp rätten att själva bestämma över hur uppgifter om oss används. Där samhällets krav kolliderar med vår egen bestämda önskan att få ha uppgifter om oss själva i fred uppstår svåra avvägningsproblem. I sådana situationer brukar den enskildes intressen nästan alltid underordnas gemenskapens och kollektivets. Enligt folkpartiets mening skall det inte vara så. Vi menar allvar med integritetsskyddet och är beredda att låta administrationens, statistikens och forskningens krav stå tillbaka för den enskildes krav på en privat och skyddad sektor.

Vi vill möta en ökad datorisering med åtgärder för att förstärka den enskildes rätt och möjligheter att själv bestämma. Exempel på sådana åtgärder är:

1. All statlig och kommunal förvaltning måste sträva efter så enkla och generella regelsystem som möjligt. Det är de komplicerade regelsystemen som motiverar de mest integritetsstörande kontrollerna.
2. Stora dataregister bör delas upp geografiskt. När man en gång i tiden började registrera på data var det ekonomiskt motiverat att välja system med stora centrala register. I dag finns knappast dessa motiv kvar. Därför bör man undersöka vilka centrala dataregister som kan delas upp på t. ex. länsbasis. Regeringen bör ges ett sådant uppdrag.
3. Antalet register som förs med personnummer bör kraftigt begränsas. Många människor upplever det som störande att i allt fler sammanhang behöva uppge sitt personnummer.
4. Datainspektionens ställning måste förstärkas.
5. Datalagrad personinformation skall användas enbart för de syften för vilka den är insamlad.

Rättelser i personregister – dokumentation – skadestånd

En felaktig personuppgift i ett personregister skall rättas enligt datalagen. Den det berör skall underrättas om att rättelsen är utförd. Lagen säger också att den registeransvarige åläggs att dels utse en kontaktperson som skall bistå den som vill ha en uppgift rättad, dels namnge personen.

En fråga av betydelse vid sidan av att rättelse utförs är hur sådan rättelse dokumenteras. Folkpartiet menar att dataprogrammen måste utformas så att den ursprungliga texten finns kvar under begränsad tid, eftersom den kan ha bevisvärde för den förfördelade om tvist uppstår. De rekommendationer som DI har utfärdat om detta kan inte anses tillräckliga, utan här är lagstiftning nödvändig.

Om någon person trots allt råkar ut för obehag på grund av felaktigheter i personregister är han/hon berättigad till skadestånd enligt datalagen. De skadestånd som hittills utmätts är få och obetydliga till belopp. Skadeståndsrättigheten bör fortlöpande följas upp för att kontrollera att datalagens bestämmelser har avskräckande verkan.

Rätten att kostnadsfritt få ett utdrag eller registerbesked enligt 10 § datalagen gör det möjligt för var och en att kontrollera om uppgifter i olika personregister är korrekta. Emellertid ger utdragen ofta torftig information om varför man finns eller inte finns i ett visst register, för vilka ändamål registret används osv. Informationsvärdet av ett registerutdrag är därför ofta begränsat.

Känslan hos den som får ett sådant utdrag kan bli en besvikelse och en kvarstående oro eller obehagskänsla över att inte veta något om hur uppgifterna används. Även om uppgifterna i sig är riktiga, kan det vara fel att personen alls är registrerad. De registrerade uppgifterna kan också vara felaktiga eller ofullständiga. Den registrerade kan alltså inte alltid med ledning av utdragen avgöra om uppgifterna är korrekta. Informationstorftheten medför en icke avsedd risk för rättsförlust.

Datainspektionen har meddelat råd om vad som skall ingå i registerbeskeden. Detta råd följs inte alltid. Därför anser folkpartiet att en bestämmelse om detta bör ingå i 10 § datalagen.

Samkörningar

Samkörning mellan register med personuppgifter kan skapa kunskap om de berörda individerna som är utomordentligt detaljerad. Det kan vara integritetshotande. Samkörningar bör därför medges med största försiktighet. I princip skall en uppgift som är insamlad för ett ändamål inte användas för ett annat.

Enligt folkpartiets mening bör den enskildes samtycke inhämtas inför samkörningar för statistik och forskningsändamål vilka inte regleras i särskild lag.

Resultatet av samkörningar får inte användas som underlag för beslut förrän den som det angår har blivit informerad och haft möjlighet att protestera eller ge synpunkter.

Offentlighet och sekretess

Offentlighetsprincipen ger varje människa som så önskar rätt att ta del av statliga, landstingskommunala och kommunala handlingar. Denna grundlagsfästa rätt är ett omistligt inslag i vår demokrati.

Hittills har i stort sett alla offentliga dokument funnits på papper. Varje medborgare har kunnat besöka en myndighet och där ta del av för denne intressanta handlingar. För en rimlig kostnad har det också i de flesta fall gått att få en kopia.

Nu håller emellertid situationen på att förändras. Fler och fler handlingar finns tillgängliga endast på data. Specialkunskap krävs för att kunna ta del av dem. Myndigheter har också rätt att ta ut kostnaderna för papperskopiorna. Folkpartiet anser att medborgarnas rätt till insyn enligt offentlighetsprincipen inte får begränsas eller försvåras av den nya tekniken. Det ankommer på varje myndighet att underlätta för den enskilde.

Datatekniken öppnar möjlighet för envar att t. ex. från offentliga terminaler eller från terminal i hemmet få information om och tillgång till offentliga dokument. Detta innebär att det i och med datateknikens genombrott är möjligt att på ett effektivare sätt tillämpa och utnyttja offentlighetsprincipen. Folkpartiet anser att myndigheterna skall organisera sin datahantering och sina databaser så att dessa möjligheter kan förverkligas. Det är också önskvärt att myndigheter fullödigt informerar om hur aktuella system fungerar, vilken information som är offentlig och vilken som är sekretessbelagd osv.

Offentliga terminaler och hemterminaler kan användas både för att främja tillgängligheten till offentligt myndighetsmaterial, och för att främja en aktivare yttrandefrihet. Möjligheterna för många människor att delta i debatt och offentligt meningsutbyte är i dag alltför begränsade. Vi har alla svårigheter att informera oss inte bara om våra skyldigheter som samhällsmedborgare, utan även om våra rättigheter. Det gäller att göra kanaler tillgängliga där människor kan informera sig och där allt fler kan yttra sig och ge sin mening till känna.

Folkpartiet menar att det går att fördjupa och bredda folkstyret med utnyttjande av modern teknik. Ett exempel är kommunala elektroniska brevlådor. I samband med debatter i olika frågor kan medborgarna delta via en kommunal elektronisk brevlåda som finns t. ex. på biblioteket. På samma sätt kommer kommuninnevånarna att kunna söka i kommunens ärendebas över vad som för tillfället är aktuellt i fullmäktige, styrelser och nämnder. Även med hemterminaler är en utökad sådan kommunikation möjlig.

Denna tillgång till offentligt myndighetsmaterial ger medborgarna bättre möjligheter att komma i kontakt med sina valda politiker och få effektivare konsumentupplysning i samhällsfrågor.

Samtidigt som det är nödvändigt att öka tillgängligheten för sådant myndighetsmaterial som skall vara offentligt, kan det vara aktuellt att skärpa sekretessen för uppgifter som är av integritetskänslig natur. Denna avvägning blir i många fall svår att göra men är nödvändig. Självfallet är utgångspunkten att konflikten enklare undviks genom att insamlingen av uppgifter begränsas så mycket som möjligt.

Under 1988 inleds ett praktiskt försök med videotex i Västerås, där ett antal hushåll utan inköpskostnad får disponera hemterminaler. Bakom försöket står ett konsortium av större företag samt televerket. I detta försök kommer man enligt uppgift att koncentrera uppmärksamheten till konsumenttjänster, av typ möjligheter att "köpa hemma", göra direkta bankaffärer, beställa biljetter, informera sig om senaste nytt m. m.

De praktiska möjligheter som ställs till hushållens förfogande i detta sammanhang är väl lämpade även för ett intensifierat deltagande i samhällsfrågor. Det är önskvärt att följande möjligheter analyseras: att öka tillgängligheten för offentligt samhällsmaterial, att vidga kommunala kontakter, att främja ett mera aktivt utnyttjande av yttrandefriheten m. m. Statskontoret bör ges i uppdrag att undersöka hur dessa samhällsorienterande möjligheter kan främjas i samband med det aktuella videotextförsöket.

Under hösten 1987 skärpte riksdagen sekretessreglerna för vissa myndighetsregister. Enligt folkpartiets uppfattning är förslaget inte tillräckligt rest-

riktigt. Vi menar i likhet med DOK (data- och offentlighetskommittén) att all myndighetsregistrering skall omfattas av folkbokföringssekretessen i de fall det kan antas att den enskilde eller någon närstående lider skada av att uppgifterna röjs. Det gäller oftast kvinnor och barn som förföljs av tidigare make eller sambo.

På samma grunder vill vi öppna en möjlighet för förföljda personer att byta personnummer/identitet om inget annat kan undanröja hoten och förföljelserna. Dessa två förslag, vart och ett eller tillsammans, kan ge människor i hotade situationer ökad trygghet.

Folkpartiet anser också att folkbibliotekens personregister bör omfattas av sekretessreglerna. Det finns ingen anledning att uppgifter om människors läsvanor och läsval skall vara offentliga uppgifter. Sådana uppgifter kan av andra människor ställas samman till en läsprofil som kan tas till intäkt för att läsaren förmodas hysa vissa åsikter. En sådan risk anser vi bör undanröjas.

Myndigheters försäljning av personuppgifter

I dag finns en omfattande verksamhet med försäljning av personuppgifter från flera myndigheter. Det har hittills varit oklart vilka lagar och regler som gäller för utlämnandet av i och för sig offentliga uppgifter ur myndigheternas olika register.

Den av DOK (data- och offentlighetskommittén) föreslagna lagen inleds med ett uttryckligt förbud för myndigheterna att sälja personuppgifter utan riksdagens bemyndigande. Till den föreslagna lagen har utredningens majoritet fogat en lista med register ur vilka försäljningsverksamhet kan tillåtas. Utredningens förslag bör avvisas.

Folkpartiets representant Birgit Friggebo m. fl. har i en reservation rest en rad invändningar:

”Man lämnar försäljning av uppgifter, som inte är personuppgifter, utan reglering. För personuppgifter införs ett förbud i princip. I praktiken innebär dock förslaget inget förbud, utan ett tillståndsförfarande genom lagreglering av riksdagen. Redan nu skall nio register tillåtas sälja personuppgifter. I huvudsak accepteras kommersiellt utnyttjande av de register, som idag har försäljning i en viss omfattning och som säljer mest. Så kommer t. ex. SPAR-registret att kunna fortsätta att sälja uppgifter om exempelvis inkomst, personnummer, civilstånd, barn, förmögenhet och adress m. m. De myndigheter som förbjuds sälja är de som bara säljer någon gång då och då.

Lagreglering av vilka uppgifter som får säljas i registren föreslås inte. Inte heller regleras eventuellt tillkommande uppgifter. Från integritetssynpunkt är det mer intressant att veta vilka uppgifter som säljs och hur dessa sammanställs än vilken myndighet som säljer. Någon analys till grund för en sådan reglering har utredningen inte presenterat.”

Slutsatsen är att försäljning kan fortgå i stort sett som tidigare om majoritetens förslag genomförs. Folkpartiets uppfattning är att regeringen bör avvakta med en proposition i frågan tills DOK lämnat ifrån sig betänkande och förslag om vad som bör gälla för offentlighetsprincipens tillämpning i samband med ADB.

Redan nu bör dock beslut fattas om att lägga ned SPAR-registret. Det

tillhandahåller i huvudsak kommersiell försäljning av person- och adressuppgifter. Registret innehåller en lång rad av uppgifter om i princip alla i Sverige boende. Köpare av uppgifter ur registret är bl. a. flera direktreklamföretag. Vi ser inga skäl för staten att syssla med den här typen av kommersiell verksamhet. Enligt datalagen är det inte möjligt för privata företag att bygga upp motsvarande register. Vi kan dock tänka oss att behålla den del av SPAR-registret som tillhandahåller uppdatering av adresser till myndigheter. Statens person- och adressnämnd, som är huvudman för SPAR-registret, bör upphöra.

Forskningsetik och forskningsregister

Forskning behövs som en grundbult i ett kulturellt och industriellt utvecklat välfärdssamhälle. Friheten för forskningen måste vara stor. Med denna frihet följer också ett ansvar. Detta ansvar innebär att forskarna solidariskt följer de lagar och regler som samhället har liksom de regler om forskningsetik som forskarsamhället självt utarbetar.

Under senare år har integritetsproblemen vid s. k. longitudinella undersökningar uppmärksammats.

Folkpartiet anser att likartade principer skall tillämpas för alla typer av register och databehandling. Från integritetssynpunkt föreligger inga principiella skillnader mellan olika forskningsregister och t. ex. administrativa register som används för samhällsplanering. Man kan ställa upp olika kriterier för hur störande för integriteten olika typer av registerföring är.

För det första är register baserade på totalpopulation mer allvarliga från integritetssynpunkt än slumpmässiga urval av skilda slag. Det är förenat med större integritetsmässiga risker när samtliga personer i en grupp kan tas fram än när det endast är fråga om ett urval.

För det andra är sådana register där individer kan identifieras mer allvarliga från integritetssynpunkt än avidentifierade register.

För det tredje är personregister som bevaras under lång tid mer störande från integritetssynpunkt än sådana som är av kortvarig natur.

När det gäller administrativa register kräver folkpartiet att "ingen uppgift får användas i annat syfte än det för vilken den är insamlad" om inte den registrerade ger sitt samtycke. När det gäller enstaka forskningsprojekt är detta inget större problem. Då går forskaren ut till de studerade och då bör dessa också få fullständig information om vad det handlar om i samband med att de t. ex. fyller i en enkät. Problemet uppstår när det blir fråga om samkörningar av befintliga register. I de longitudinella undersökningarna sker samkörningar löpande.

Folkpartiet anser att principen om "informerat samtycke" är så viktig att den måste gälla också för forskningsregister. Vi förstår dock att det kan vara omöjligt att kräva ett godkännande från de studerade vid varje tillfälle data från en enkät används. Detta kan lösas genom att varje studerad individ ger sitt samtycke i princip. Med detta menar vi att enkätsvaren används för forskningsändamål inom vissa specificerade ramar under en begränsad tid framöver. Information skall ges de studerade om alla inslag i undersökningen som kan påverka deras vilja att delta. Det bör också anges ett sista

datum för undersökningens personuppgifter då avidentifiering sker. Detta kan lösa problemet för de forskningsprojekt som grundas på enkätundersökningar.

Det finns också longitudinella forskningsprojekt som uteslutande baseras på samkörning av urval ur existerande register. Av integritetsskäl har vi en restriktiv inställning till forskningsmetodik som förutsätter tillgång till känsliga personuppgifter i stora mängder. Självklart skall datalagen följas i dessa frågor. DI skall pröva enligt samma regler som gäller för samkörning av administrativa register. Humanistisk- och samhällsvetenskapliga forskningsrådets m. fl. etiska regler bör också tillämpas.

En annan möjlighet är också att ytterligare reglera hanteringen av databanden. Detta kan ske genom att man inte ger forskarna själva tillgång till "urvalsbanden". Någon statlig myndighet kan ha uppdraget att ta hand om och förvara "urvalsband" för longitudinell forskning.

I avvaktan på resultatet av den aviserade utredningen om den organisatoriska utformningen av den framtida forskningsetiska prövningen bör enligt folkpartiets uppfattning inga nya stora forskningsregister inrättas, exempelvis slutenvårdsregistret eller socialdataregistret.

Säkerhet och sårbarhet

Den alltmer omfattande datoriseringen innebär en ökad sårbarhet i samhället. Det är folkpartiets uppfattning att uppgiften att skapa tillräckligt säkra och robusta datasystem givits en alltför låg prioritet både inom den offentliga och inom den privata sektorn.

Störningar i vitala datasystem kan redan i normalsituationen medföra allvarliga skador för samhället. Riskerna ökar i krig eller vid olika typer av fredskriser.

Säkerhet och sårbarhet är två begrepp som ofta syns i debatten. Orden ger gärna intryck av att det endast handlar om krig, sabotage och spioneri men det gäller också företags och myndigheters vardagstillvaro t. ex.:

- Att man inte kan komma åt den lagrade informationen och därmed inte kan ge den service som förväntas. Strömmen har gått, maskinen är sönder eller uppgifterna har inte lagrats korrekt. Man har inte tänkt igenom vilka reservsystem som kan användas.
- Att man fattar felaktiga beslut på grund av dålig datakvalitet, t. ex. felaktiga, ofullständiga eller inaktuella uppgifter.
- Att uppgifterna i datasystemen fallit i fel händer och kan användas för att skada människor, myndigheter, företag eller landet (benämnt "intrång").

Frågor om sårbarhet och säkerhet bör beaktas redan då datorsystemen utvecklas – detta gäller både stora och små system. Företag och myndigheter bör tänka igenom vilka risker som finns och bestämma vilken säkerhetsnivå systemen skall hålla med tanke på den verksamhet som bedrivs. Datasystem som berör vitala samhällsintressen måste omgärdas med stor säkerhet, eftersom skadorna kan bli stora. Myndigheter och företag som ansvarar för sådana system bör åläggas att upprätta sekretessbelagda katastrofplaner över

sina känsliga system. I planerna bör framgå vilken personal som är outhärlig och för vilken t. ex. strejkrätten bör begränsas och vilka manuella eller automatiska reservfunktioner som kan kopplas in om ordinarie datasystem skulle bringas ur funktion.

Det är viktigt att personer som i sitt arbete har tillgång till sekretessbelagd information känner att det är ett förtroende att arbeta med sådana uppgifter. Detta innebär krav på att inte missbruka förtroendet t. ex. genom ovarsamhet med säkerhetskoder, behörighetsregler o. d.

Det huvudsakliga ansvaret för en enskild myndighets säkerhetsarbete och sårbarhetskontroll ligger på myndigheten själv. Det gäller frågor om organisation, säkerhetsrutiner, behörighetsregler, fysiskt skydd, tekniska anordningar, utbildning av personalen i säkerhetstänkande och genomförande av sårbarhetsanalyser.

Sårbarhetsberedningen visade i sitt arbete att det också är nödvändigt att statsmakterna har ett samlat grepp över dessa frågor. Det finns gemensamma metodproblem för situationer i såväl fred som krig. Detta bekräftades av försvarsutskottet hösten 1987 som föreslog ÖCB som samordningsmyndighet. Detta innebär att ÖCB enligt folkpartiets mening också har ansvaret för principer om undanförelse och förstöring av ADB-register och uppgifter i händelse av krig.

ÖCB bör också bl. a. utan dröjsmål utarbeta den informationsbroschyr som skulle informera om offentlighetsprincipen, ADB och försvarssekretess.

Vi har i Sverige myndigheter som på olika sätt medverkar till att främmande makt på ett enkelt sätt kan sammanställa uppgifter som kan vara hotande för landet i krig och krigsliknande tillstånd. Postverkets datoriserade karta är ett exempel. Tillhandahållandet av sådant material bör stoppas av säkerhetsskäl, i enlighet med riksdagens beslut 1979/80 om sekretesslagen 2 kap. 2 §. ÖCB bör ta initiativ till detta.

Forskning och tillämpning/demonstrationsprojekt

Årets nobelpris aktualiserade vikten av fortsatt forskning om supraleddare. Otvetydigt skulle denna teknik i tillämpning få genomgripande konsekvenser för bl. a. energiförsörjning och kommunikation i vårt samhälle.

För att Sverige skall ha beredskap att hantera supraleddartekniken är det nu viktigt att berörda forskningsorgan (STU, NFR m. fl.) särskilt beaktar behovet av insatser på detta område.

Kunskapsutveckling inom informationsteknologin är av grundläggande betydelse även för utvecklingen inom många andra områden. Internationella jämförelser visar på den betydelse som de flesta andra länder fäster vid forskningen på system- och programnivå.

De samlade effekterna av mer omfattande telekommunikationstillämpningar är numera ofta stora. De griper in på många områden. Industriella, organisatoriska, sociala, regionala och kulturella konsekvenser blir betydande. Ett antal kvalificerade demonstrationsprojekt i full skala bör därför genomföras. Berörda tillämpningsprojekt kan t. ex. vara:

- användning av intelligenta kort (eng. smart cards) för individuell lagring av patientjournaler i sjukvården

- distribuerad utbildning till arbetsplatser
- fjärrarbete t. ex. i grannskapscentraler
- datorstyrd konsumentupplysning

Projekt av denna typ måste bygga på industriell medverkan kompletterad med lämplig universitetsanknytning med medel från forskningsråd. Televerket bör medverka genom att ställa lämpliga telekommunikationsresurser till verksamhetens förfogande.

Vi anser att regeringen redan nu bör ta initiativ till försöksverksamhet med s. k. intelligenta kort för individuell lagring av patientjournaler i sjukvården.

Datorer i miljöpolitiken

I Sverige har under senare år uppmärksammats hur datorer i arbetslivet kan göra arbetsmoment monotona och isolera arbetstagare från mänsklig kontakt m. m. En medvetenhet finns numera om vikten av ergonomiska och hälsomässiga hänsyn vid arbete framför bildskärmar, t. ex. att anställdas oro för skärmarbete skall tas på allvar, att gravida kvinnor skall få annat arbete under graviditeten, att växling i arbetsuppgifterna skall organiseras för att undvika långa arbetstider framför skärmarna.

En förståelse finns för att datasystem bör konstrueras så att de medger ökad arbetstillfredsställelse, vidgade kontakter och ökad kreativitet på arbetsplatserna.

Datorer kan vara viktiga hjälpmedel inte bara i den inre, utan också i den yttre miljön.

Genom att bygga ut effektiva system för insamling av mätvärden om miljöföreningar, utsläpp m. m. i den yttre miljön kan uppkomst av miljöförstöring motverkas. Om man tidigt kan notera ökade föreningar i luft, mark och vatten, får man en god grund för snabba motåtgärder. Det är här värdefullt att komplettera miljömässiga åtgärder med ekonomiska styrmedel för att miljöpolitiken skall bli effektiv.

Värdefulla erfarenheter finns redan från inledande verksamhet på området. Dessa erfarenheter kan nu ligga till grund för utvidgningar av aktiviteterna. En intressant möjlighet är att komplettera med system för insamling av "mjukdata", av typen subjektiva erfarenheter från spontana iakttagare av förändringar i miljön. Det bör finnas naturliga möjligheter för t. ex. en fiskare att rapportera förändringar i de fiskevatten där han eller hon normalt befinner sig.

Datoriserade system för kontroll av strålningsspridning är nära nog en förutsättning för att effektiva motåtgärder skall kunna sättas in i tid.

Datoriserade system för miljömätning inrymmer även goda industriella möjligheter, bl. a. för export. Här kan nämnas utveckling av nya givare för mätningar i havsmiljön.

Skola och utbildning

Skolan behöver genomtänkta och pedagogiskt anpassade programvaror för grundläggande datautbildning. Det är i första hand lärarna som bör formu-

lera pedagogiska önskemål och delta i metodikutvecklingen. Detta i sin tur förutsätter att lärarna haft möjlighet att inhämta egna kunskaper inom dataområdet. Det är en uppgift för verksamma pedagoger att tala om hur de vill att programvaran skall fungera i samspelet mellan lärare, elev och maskin. Så småningom kan det då växa upp programbibliotek inom olika ämnesområden där lärare och elever kan välja lämpliga program.

Skolan måste ge kunskap om datateknik och industrins betydelse för samhällsutvecklingen. Industrin och dess branschorgan bör aktivt kunna samverka med skolan i sådan undervisning.

Enligt vår mening är det särskilt viktigt att lärare i humanistiska och sociala ämnen får upp ögonen för de nya pedagogiska möjligheter som användandet av datasystem medger.

Åtgärder för att intressera flickor för tekniska yrken bör intensifieras. Ett exempel är sommarkurser i datakunskap riktade endast till flickor. Dessutom bör utbildning om datasystem särskilt betonas på utbildningslinjer med många flickor, t. ex. vårdlinjerna. Dessa linjer skall också utrustas med datorer så tidigt som möjligt. Även läromedlens innehåll bör utformas så att bilder och texter anger att även kvinnor hanterar maskiner och datorer.

Pedagogiska forskningsresultat indikerar att pojkar och flickor i praktiken ofta särbehandlas på så sätt att flickor osynliggörs och dämpas medan pojkars kreativitet uppmuntras.

Ett sätt att få flickor att utveckla sina personligheter och anlag är att i viss utsträckning undervisa i enkönade grupper. Detta bör kunna förekomma vid laborationer i teknik eller datorundervisning där flickor traditionellt inte hävdar sig.

Flickor har fortfarande få kvinnliga förebilder med teknisk utbildning eller tekniska yrken. Så mycket som möjligt måste därför göras för att skapa flera förebilder t. ex. genom fler kvinnliga lärare i tekniska ämnen.

Folkpartiet har tidigare pekat på vikten av breddutbildning på dataområdet. Folkpartiet var motståndare till att förnyelsefonderna inrättades. När detta ändå skedde anser vi att finansieringen av breddutbildningen bör kunna ske med medel från dessa fonder.

Barn och datorer

Datorer och datorliknande spel och hjälpmedel sprids för närvarande i ökat tempo till hemmen. Allt fler blir på detta sätt bekanta med sådan teknik. Det gäller inte bara vuxna utan i hög grad barnen. Ofta är rent av familjens yngre medlemmar de i datorernas tekniska mysterier mest insatta.

Den bekantskap som barnen får med datasystem styrs mer eller mindre direkt av de programvaror som används. Maskinvarans egenskaper är i dessa sammanhang ofta underordnad. De egenskaper som programvarorna har blir därför ofta styrande för barnens kunnande och erfarenheter.

Många av dagens hemdatorer används i första hand för spel av enkelt slag. Ofta är det fråga om destruktiva spel där det gäller att så snabbt som möjligt förgöra en fiende i rymden, i främmande land osv. Spelen är ofta skickligt konstruerade, och ger i bild och ton användaren en känsla av att behärska sin omgivning. Användarens figur på skärmen blir som en trygg vän, det gäl-

ler bara att kunna ge rätt kommando vid rätt tidpunkt.

I verkligheten är samhället naturligtvis mycket mer mångfasetterat. I datorernas värld av ja-nej, ond-god-förhållanden, finns ingen nyansering. De visar en förenklad människosyn och använder ett torftigt språk.

Det är svårt att tillverka spel och underhållning som är utvecklande och berikande i pedagogisk mening. Kraven på bra spel skiljer sig också starkt mellan olika kulturer. Gårdagens dataspel bestod mest av kontakt mellan ett barn och en dator. I dag finns spel som medger lagarbete, där flera barn tillsammans spelar mot en eller flera datorer.

Det är viktigt att skapa opinion och informera föräldrar och barn om den inverkan dataspel kan ha. Vi bör alla aktivt verka för att främja tillkomsten av bra och pedagogiskt utvecklande spel- och underhållningsprogram för både pojkar och flickor.

Humaniora och teknik

I dagens datasystemutveckling och forskning finns frågor av humanistisk och moralisk karaktär som borde lyftas fram. Utvecklingen av datoriserade "expertsystem" är ett sådant område. I expertsystem försöker man mata in sådana kunskaper att systemet skall kunna fungera i rollen som expert och rådgivare. Ett exempel är att man försöker använda datorer som samtalspartner till patienter – i stället för läkare eller annan personal.

Det är endast fragment av mänsklig erfarenhet, mänskligt omdöme och sunt förnuft som kan programmeras i språk som datorer "förstår". Denna fragmenterade kunskap kan inte ersätta sammanhängande mänsklig kunskap.

IVA har uttalat angående ingenjörers framtida yrkesroll att "de studenter som har läst samhällsorientering, språk, historia och biologi har en bättre grund för sina nya tekniska kunskaper än de som inte har dessa ämnen i sin bakgrund. Bristen på språk och perspektivskapande ämnen uppvägs inte av kunskaper i teknik från gymnasiet."

För att en ingenjörers tekniska och vetenskapliga kunnande verkligen skall komma till sin rätt är det en stor fördel om han eller hon också har vidare intressen utöver de tekniska. Med det inflytande teknikerna har på samhällsutvecklingen är det nödvändigt att humanistiska ämnen bereds ökat utrymme i den tekniska utbildningen

Informationsteknologi som hjälpmedel för handikappade

Modern informationsteknologi ger oss utomordentliga möjligheter att överbrygga många typer av handikapp. Det finns nu hjälpmedel som innebär en revolutionerande möjlighet till helt vanligt liv. Datoriserade hjälpmedel kan bidra till individualisering och anpassning av undervisningen till de handikappades speciella behov.

Bland de tekniska möjligheterna kan nämnas utrustning för syntetiskt tal samt vokal inmatning direkt till datorer, röststyrda datorer som hjälp åt totalförslamade människor, bildförstorande terminaler som kan kopplas samman i telekonferenser samt generell distribution av morgontidningar till syn-

skadade per radio m. m.

Starka sociala och medmänskliga skäl talar för att ge hög prioritet till utveckling av hjälpmedel för handikappade på basis av modern informationsteknologi.

Vi menar att arbetsmarknaden kan öppna sig för människor med handikapp med hjälp av modern teknik – en arbetsmarknad där de inte behöver känna sig handikappade. Möjligheter finns t. ex. för ökad geografisk decentralisering av arbetsplatser, liksom för ökad flexibilitet och småskalighet – faktorer som kan vara underlättande för handikappade människor på den öppna arbetsmarknaden.

Datorstödd konsumentupplysning

På en marknad där allt fler leverantörer presenterar sina produkter blir det allt svårare för den enskilde konsumenten att orientera sig och skaffa sig kvalificerad varuinformation som bas för köpbeslut. Den sakkunskap som krävs blir allt djupare, t. ex. vid inköp av kapitalvaror. Bristande information kan leda till olämpliga eller misslyckade köp.

Rådgivning och överblick över marknadens utbud blir i detta sammanhang allt viktigare. De jämförande tester och provningar som görs når ofta inte ut till konsumenterna. Med bl. a. videotex och text-TV kompletterat med s. k. teleprogramvara, kan viktig jämförande information om varor och tjänster ställas till många konsumenters förfogande. Varu- och tjänsteförteckningar med produktinformation bör därför branschvis sammanställas och aktuellthållas i öppna databaser. Konsumenten skall inte behöva vända sig till en konsumentupplysare för att få information.

Vi har i en annan motion föreslagit att konsumentverket bör få i uppdrag att närmare överväga normer och standarder för teledistribuerad varuinformation direkt till konsumenten.

Hemställan

Med hänvisning till vad vi i motionen anfört hemställs

1. att riksdagen hos regeringen begär förslag om plan för uppdelning och decentralisering av statliga dataregister,
2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om registerbesked,
3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om offentlighet och sekretess,
4. att riksdagen hos regeringen begär att statskontoret får i uppdrag att undersöka främjande av samhällsorienterande videotex,
5. att riksdagen hos regeringen begär förslag om att all myndighetsregistrering skall omfattas av folkbokföringssekretessen enligt vad som angetts i motionen,
6. att riksdagen hos regeringen begär förslag om att tillåta byte av personnummer/identitet enligt vad som angetts i motionen,
7. att riksdagen hos regeringen begär förslag om att folkbiblioteks låneregister inte skall vara offentlig handling,

8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om att förslag nu inte skall läggas om myndigheters försäljning av personuppgifter,

9. att riksdagen beslutar lägga ned den kommersiella delen av SPAR-registret,

10. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om forskningsetik och forskningsregister,

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om säkerhet och sårbarhet, ¹]

[att riksdagen hos regeringen begär försöksverksamhet med intelligenta kortför individuell lagring av patientjournaler i sjukvården,²]

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om datorers användning som hjälpmedel i miljöpolitiken, ³]

11. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om barn och datorer.

Stockholm den 13 januari 1988

Bengt Westerberg (fp)

Ingemar Eliasson (fp)

Karin Ahrland (fp)

Anne Wibble (fp)

Margitta Edgren (fp)

Kerstin Ekman (fp)

Birgit Friggebo (fp)

Jan-Erik Wikström (fp)

¹ 1987/88: Fö 501.

² 1987/88: So 404.

³ 1987/88: Jo 710.